

ESPAIS D'ESPIRITUALITAT

LES ERMITES DE PEGO

Joan Miquel Almela
Àngel Talens OFM
María José Berenguer

ESP AIS D'ESPIRITUALITAT

LES ERMITES DE PEGO

Joan Miquel Almela
Àngel Talens
María José Berenguer

AJUNTAMENT DE PEGO

Portada: A partir d'un disseny de La Clec

Textos: Joan Miquel Almela
Àngel Talens
María José Berenguer

Correcció lingüística:
Maria Josep Siscar Cambrils

Imatges i Fotografies:
Arxiu Municipal de Pego
Membres del Curs d'Iniciació a la Fotografia
Juan Bautista Bisquert Cendra
Manolo fotògraf
Joan Miquel Almela
Blanca Sendra Lillo

Edita: Ajuntament de Pego
Regidoria de Cultura
Regidoria de Turisme

Imprimeix: Gràfiques Cuquerella

Dipòsit Legal: A - 491-2017

Any d'edició: 2017

ÍNDIX

Salutació Regidories de Cultura i de Turisme.....	5
LES ERMITES DE PEGO I LES SEUES EMPREMES EN LA DOCUMENTACIÓ HISTÒRICA, per Joan Miquel Almela.....	7
EL VALOR SIMBÒLIC I RELIGIÓS DE LES ERMITES DE PEGO, per Àngel Talens	17
RUTA DE LES ERMITES, per María José Berenguer.....	29
Plànol de la ruta de les ermites	32
Ermita de Sant Miquel	34
Ermita de Sant Antoni	36
Ermita de Sant Sebastià.....	38
Ermita de Sant Josep.....	40
Ermita de Sant Joan.....	42
Ermita de Sant Pere de Favara	44

Ermita de Sant Antoni.
Foto: Vicent Gilabert.

SALUTACIÓ REGIDORIES DE CULTURA I DE TURISME

El llibre que tenen entre les mans, no es tracta d'una guia turística ni tampoc d'un llibre històric.

El que hem intentat des de les regidories de Cultura i Turisme ha estat recuperar i posar en valor el nostre patrimoni viu, en aquest cas la històrica ruta de les ermites (Sant Miquel, Sant Antoni, Sant Sebastià i Sant Josep).

Tot començava allà pel principi de 2016 quan gràcies a l'aportació del Pare Àngel Talens junt amb la professora d'història del Col·legi Sant Antoni, Maria Jose Berenguer, ens van fer arribar aquesta proposta cultural, que més enllà d'una activitat puntual s'ha convertit en un dels reclams turístics del nostre poble.

La Ruta de les Ermites que us presentem en aquesta publicació, també ens serveix d'exemple per a introduir i destacar la gran quantitat de recursos naturals, culturals i turístics que te Pego, com són: La Marjal de Pego-Oliva, El Castell d'Ambra, La Ruta de les Muralles, Les Rutes de Senderisme de Pego i Les Valls, etc. A més a més, hem de destacar la variada oferta gastronòmica que els acompanyen.

Gràcies per acompanyar-nos en aquesta aventura i esperem que gaudiu d'aquesta experiència tant enriquidora.

Rosa M. Ferrer
Regidora de Turisme

Laura Castellà
Regidora de Cultura

ARXIU MUNICIPAL DE PEGO
Núm. ...
Llibre ...

97
177

Llibre
de
visites de l'Església
de la
Vila de Pego

Anys 1583-97

Arxiu Municipal de Pego (AMP),
Llibre de visites de l'església,
1583-1597.

Joan Miquel Almela
Arxiu Municipal de Pego

Les ermites són elements arquitectònics de culte però també elements patrimonials i, per tant, part de la nostra història com a poble. Des de la conquesta cristiana del segle XIII les ermites, moltes d'elles alçades aprofitant el solar d'antigues mesquites, es convertiren en centres de cristianització més enllà de la parròquia de la vila. Abans de l'expulsió dels moriscos hi existien a Pego les ermites de Sant Joan, Sant Miquel i Sant Antoni. Eren ermites de l'àmbit rural al bellmig d'un territori cristià en convivència amb la societat musulmana. Arran de l'expulsió dels moriscos, les mesquites de les alqueries d'Atzeneta, Favara i Benumeia, amb el temps, es convertiren en les ermites de Sant Josep, Sant Pere i Sant Sebastià. Des d'aleshores, ja tot el terme de la baronia de Pego seria cristià.

La proliferació d'ermites, aleshores, l'hem d'entendre també com la lluita d'un poder de fe contra un altre, del cristià contra el musulmà, de la majoria contra la minoria. Aquest xoc de cultures, riquesa del nostre país durant segles, acabà dràsticament amb l'expulsió morisca de l'any 1609 i el desterrament definitiu de la minoria pel port de Dénia.

Des d'aleshores, les ermites canviarien de context i significació, com anava a fer-ho també tot el País Valencià.

Sant Miquel

En el padró de riquesa (llibre de la peita) de finals del segle XV que es custòdia al nostre arxiu, ja trobem les primeres referències a l'ermita de Sant Miquel. En el treball de l'amic Javier Martí sobre el parcel·lari medieval de Pego trobem que: «front a l'avanç del procés urbanitzador pel sud de la població, el raval del nord, el ravalet, creix a un ritme més pausat. A finals del segle XV tan sols hi trobem alguns albergs a l'inici del camí d'Oliva, els quals a penes ens atrevim a representar per la imprecisió de les fites, moltes d'elles amb camps de cultiu. L'ermita de Sant Miquel, la referència més característica del barri en moments posteriors és aleshores una capella rural, a la vora del camí i envoltada de terres». Efectivament, l'ermita de Sant Miquel hagué de construir-se al segle XV, al mateix temps que l'ermita de Sant Joan i potser que també la de Sant Antoni.

Segons Josep Martínez Rondán l'ermita de Sant Miquel es va beneir l'any 1566. Però això hauria de ser una obra de reconstrucció o de condicionament que caldria ubicar en el context del procés d'evangelització dels moriscos. Per la visita eclesialística de 1583 sabem que l'ermita estava a càrrec dels jurats de la vila i que tenia una renda anual d'una lliura i set sous. També sabem pel mateix document, que l'ermita estava «maltractada

y desolada» i per això el visitador general va manar als jurats que l'adreçaren i l'entaulellaren. En la posterior visita de 1591 el visitador es va queixar de que no tenia ermità i que en l'altar sols hi havia un retaule de Sant Miquel. Per tant, va manar als jurats millorar l'altar i «*enlladrillar el suelo de dicha ermita y reparen la cubierta de manera que no se llueva atento que por vista de hojos constó estar muy deruyda*».

Encara en 1601 s'hagueren de fer noves obres de consolidació a l'ermita. Però el que és més important és una notícia de 1603 on ens parla del retaule de l'ermita. En les actes del consell queda reflectit: «item per a lo retaule de Sant Miquel es dehuen huytanta liures al mestre pintor frare borras per a pintarlo sis fara tacha per a posarse». D'aquest retaule, que segurament presidiria l'altar major, avui no se'n sap res perquè ha desaparegut. Però amb aquesta notícia confirmem que Nicolau Borràs, frare i pintor natural de Cocentaina, va deixar la seua empremta artística a l'ermita de Sant Miquel, com també la deixà en les de Sant Sebastià i Sant Joan. Com veurem més endavant, de totes les tres peces pegolines del mestre valencià del Renaixement, deixeble de Joan de Joanes, sols es conserva la de Sant Joan.

En 1688 el consell municipal de la vila va decidir obrar a l'ermita donat el seu estat de deteriorament: «Item los fonch proposat ut supra com la hermita de Sant Miquel de la present vila te molta necessitat de adobarse porque esta cahiyent». El mateix consell determinava: «Per tots los votos unanimes y conformes que se adobe lo que se haja menester en la hermita del glorios sant Miquel de la present vila de Pego mentres lo gasto no exedixca la suma de 10 lliures».

L'any 1692 un obrer de vila anomenat Agustí Navarro volia fer-se una caseta al costat de l'ermita. El consell va tenir a bé facultar l'obrer perquè obrara la seua casa però a canvi de la concessió de la llicència d'obres, Agustí Navarro tenia l'obligació de vetllar per l'ermita durant la seua vida. Tenim ací doncs el primer ermità documentat de l'ermita de Sant Miquel.

Item fon proposat ut supra que Agusti Navarro obrer de vila demana que si la present vila li dona permis y facultat per a fer una casseta arrimada a la hermita de Sant Miquel entre la dita hermita y cassa de Francisco Durba que se obligara a cuidar de la hermita de Sant Miquel. Que se li done a Agusti Navarro lo permis que demana per fer una casseta arrimada a la hermita de Sant Miquel a la part de cassa Durba en obligacio que dit Navarro haja de cuidar de la hermita a coneiximent dels oficials de la present vila en pacte que lo dit permis no sentenga transport eo ni venda ni donació alguna ni que dit Navarro pugua dispondre de la dita casseta sino merament per a sa habitacio y de sa familia y durant les vides dell y sa muller y que sempre que dit Navarro no es porte be que la vila de sa autoritat li pugua llevar la dita casseta sens pagarli per ella cossa alguna y que dit Navarro tinga obligacio de donar cami per al bancalet de Sant Miquel y que lo present consell se li notifique al dit Navarro en forma de acte per a que lo admeta noticios dels pactes.

L'any 1694 encara no s'havia consolidat l'ermita i seguia en perill de runa. La intervenció passava per construir uns estreps o contraforts als laterals per tal de restar la tendència a obrir-se des de la volta de la coberta. Era una solució constructiva característica de l'època, com en l'ermita de Sant Antoni o com en la mateixa església arxiprestal de la vila.

Pari modo fonch proposat ut supra que en la hermita de sant Miquel Archangel de dita vila es necessita de fer uns estribos que per falta de aquells dita hermita esta en perill de caures y desroirse. Hoyda la qual proposta fonch per tots los vots unanimes y conformes delliberat que es fassen dits estribos de forma que se assegure dita hermita a les quitar de lo arrendament es trau del bancalet de dit sant tambe esta en diposit en la bosa de dita vila ab tal que el gasto no accedixca de deu lliures, y que els señors jurats parlen ab Joseph Naya si vol ajudar a dita obra en lo que sia de raho ases ajunta una casa al costat de dita hermita y una paret de aquella esta fundada en territori de dita hermita, la qual de rigor se li pot compeler que la derroque, y en cas que no es vulla convenir a lo que parega de raho que dita vila prosehixca contra aquell en lo que ha de justicia. Que los señors jurats han parlat ab Joseph Naya sobre la diferència de la paret ha fet dit Naya que la vila preten ha fet aquella dins terra de la hermita de sant Miquel, y que havent conferit dita materia y que dit Joseph Naya per llevarse de questions en la vila que faxa dos dels quatre estribos que se han de fer en dita hermita ab tal que la paret es reste com esta.

Sembla ser que després d'aquesta actuació d'urgència l'ermita per fi quedà consolidada o almenys apuntalada per no enrunar-se. Tot i això, hi hagué d'haver, ja al segle XVIII, una altra actuació molt més important que li va canviar la façana, d'estil colonial, molt semblant a la de Sant Sebastià de Benumeia, coincidint amb l'auge econòmic i demogràfic de la mitjanja del set-cents.

Pocs documents posteriors a aquestes dades hem pogut trobar al voltant de l'ermita de Sant Miquel; tot i que durant el XIX i el XX es farien actuacions de consolidació i restauració importants per fer front al pas del temps. Només sabem que durant algun temps del segle XIX l'ermita va servir de col·legi electoral i també d'escola.

Més endavant, l'any 1990 es va restaurar el llenç de Sant Miquel, d'autor desconegut, una obra pictòrica que l'equip de restauració de la Universitat Politècnica de València va datar cap a finals del segle XVII. Fa alguns anys també l'ermita va rebre la donació d'un llenç de Sant Josep obra del pintor pegolí Just Almela Company, deixeble de Sorolla.

Sant Josep

No seria descabellat pensar que l'ermita de Sant Josep s'alçà sobre el solar que ocupava la mesquita de l'alqueria d'Atzeneta, la qual encara existia a finals del segle XV i estava molt a prop de la font del poble. Després de l'expulsió dels moriscos l'alqueria va ser repoblada per cristians i es va convertir en un lloc depenent de Pego, però en poc temps, degut al creixement urbà, s'annexionà a la vila com un barri.

En 1640 els veïns d'Atzeneta demanaren al Consell poder construir, pagant-ho ells, una ermita dedicada a Sant Francesc. No obstant, el projecte quedà en suspens fins que el 22 de març de 1673 el Consell municipal va decidir que l'ermita de Sant Josep —es canviava ara la invocació— es fera al Pla de la Font i de la mateixa forma i manera que la de Sant Antoni Abad. L'obra però no anava avant segurament perquè al mateix temps s'estava obrant a l'església, reconstruint-se el sostre, i també perquè es mamprenia la dauració del retaule major de l'església parroquial, obra de Gaspar Asensi.

La festa de Sant Josep sabem que ja es celebrava en 1674 perquè el pare guardià del convent de Pego es va negar a predicar el sermó al sant si no se li pagava res. El 3 de desembre de 1674 el Consell va determinar que es celebrara com calia a Sant Josep «pel molt que li deuen», el dia després de Sant Roc.

Per tant, suposem que l'obra de l'ermita començà en 1673 i que s'acabà de construir l'any 1677 amb l'obra de la teulada. Hi ha notícies al nostre arxiu que ens diuen que al costat d'on avui està ubicada l'ermita de Sant Josep hi existia el rajolar del poble i que en començar l'obra es va traslladar més amunt d'on estava.

L'ermita és d'una única nau que acaba en un xicotet altar. La façana és quasi quadrangular sense gaire decoració en la porta. Destaca en la façana la solució de l'aparell d'obra que guarda la campana, molt semblant al de les altres ermites de la població. A dalt de la porta hi ha un plafó ceràmic de Sant Josep, colmatat amb una finestra de pobres solucions, amb arc de mig punt allargat. El model constructiu de la façana sembla ser producte de la reconstrucció de principis del segle XIX, ja que la quadrangularitat no va concorde a la manera constructiva de les ermites rurals. Per això, l'espadanya que guarda la campana sembla ser de l'edifici original, mentre que la façana és molt posterior. Podem constatar-ho amb el mateix sostre, a dos aigües, fet que no explica la rectitud de la façana, que originàriament tindria línies molt més anguloses, d'estil colonial, com en la resta d'ermites del pobles, i en general de la tipologia constructiva de les ermites valencianes.

El seu interior també és posterior, molt pobre de solucions artístiques. Sols veiem algunes capelles laterals, totes elles afegides en posterioritat. Poca ornamentació degut a la secularització de l'art a principis de segle, convertint-se l'ermita en un lloc molt més popular, i poc artístic.

A primeries del segle XIX, Sant Josep va servir d'escola de xiquets igual que l'ermita de Sant Miquel.

Actualment ha patit una important intervenció de restauració del sostre, a instàncies del rector Jose Daniel García Mejías, la qual ha tret a la llum elements originals de gran bellesa.

A l'àmbit urbà encara podríem parlar d'altres tres indrets més d'espiritualitat, dos d'ells ja desapareguts. En 1629 apareix referenciada una ermita de **Sant Vicent**, prop de l'església. És la primera i única referència d'una ermita dintre de les muralles de la vila i dedicada al sant predicador. No és descabellat pensar que en el lloc on va predicar a primeries del segle XV, o prop d'ell, posteriorment se li va dedicar una ermita en record d'aquell fet extraordinari. Amb el pas del temps aquesta ermita, que seria de reduïdes dimensions, hagué de desaparèixer i en el lloc on possiblement estaria ubicada van col·locar un plafó ceràmic que, no obstant, no fa referència a cap ermita.

A mitjans del segle XIX també existia al número 17 del carrer Major una ermita o capella dedicada a la **Verge del Remei**. Havia de ser molt menuda, una capella familiar dintre de la casa del ric Francesc Pasqual Peris, però d'ella hui no queda cap testimoni.

En una de les cantonades del que fou la vila medieval, en el carrer de Baix, es troba la capelleta de **Sant Llorenç**. És de reduïdes dimensions i presenta un enreixat que custòdia la imatge del sant. Aquesta capella-oratori és de concepció particular doncs va ser planejada, feta i pagada pel ric propietari i veí del carrer Jose Matheu Mompó. Aquest la va construir cap a 1880 i la va restaurar en 1908.

Sant Antoni

Benisuleima era una de les tantes alqueries del districte castral de Pegò que després de la conquesta del segle XIII van desaparèixer o van quedar despoblades. Segons Carmel Giner, el topònim prové del príncep Zeleimen ibn Zulema ibn al-Moktadir, fill del rei moro de Dènia i de Saragossa, Almed ibn Zuleimán Aben Hud al-Moktadir. Benisuleima està situada a quasi dos quilòmetres a l'est de la vila de Pegò, entre les alqueries de Benigalip i Cotes.

El model d'aquesta edificació s'inscriu dintre del grup de les anomenades ermites de conquesta, i sembla que fou bastida en temps de Felip II per a donar servei als moriscos convertits. És d'una sola nau i planta rectangular, de dos trams, separats per un arc perpany ogival, amb contraforts exteriors. L'arc naix directament de terra, sense cap imposta. Als peus hi ha un pòrtic d'entrada en arc de mig punt i un altre arc al costat de l'epístola. La coberta és de teula a doble vessant, sobre bigues, i les parets, de maçoneria de pedra sense escairar i de maons.

Per a Jaume Buigues són tres els elements que cal destacar de la seua arquitectura: l'ermita gòtica, el porxe d'accés i la casa de l'ermità. Per la seua qualitat descriptiva cal que transcrivim ací les opinions de Buigues. «L'ermita gòtica és de nau única amb planta rectangular i capçalera recta. Està dividida en dos trams per un arc diafragma (les dovelles del qual resten amagades per la calç), que es recolça sobre contraforts a l'exterior, els quals com la resta de construcció són de pedra lligada amb morter de calç. Un banc adosat al mur perimetral recorre tot l'interior de l'ermita. El paviment original de l'ermita era de terra trepitjada sobre la qual fa alguns anys es va dipositar una capa de ciment porland pintat de vermell imitant els sòls de rajola de fang. La coberta, a dues aigües, és de teula àrab, la qual descansa sobre un esquelet de bigues quasi sense esquadrar que van des d'una jàcena central als murs de càrrega passant per dues bigues complementàries que recorren tota la nau i ajuden a la missió pròpia de l'arc diafragma, la de suportar les bigues careneres, els contracavalls u la solera de taulells plans formant tot una armadura de fusta i rajola que era el substitut més econòmic a les voltes de pedra tallada que arrancaven d'eixos arcs perpanys. El portal d'accés a la nau el conforma un arc de mig punt fet i enquadrat amb taulells sense lluir, però disortadament emblanquinats. Corona aquest mur un campaner d'espadanya. El porxe obert per dos dels seus costats és de planta rectangular, amb un banc perimetral al seu interior. Té per coberta un sostre amb les mateixes característiques que el de la nau de l'ermita. D'aquest espai el que més destaca són els dos arcs de mig punt fets amb rajoles a mode de rosca i que sobre tot el frontal queda visiblement enquadrat per un requadre fet també amb taulells. La Casa de l'Ermità, adosada a l'edifici originari i fruit de posteriors reformes, actualment ha perdut la seua funció així com el corral posterior (construït en canviar el patronat de l'ermita l'any 21) que s'ha convertit en sacristia».

En la visita general de 1594 apareix referenciada com a ermita de "San Anton" i es diu que estava «*bien adereçada*».

En 1764 el consell municipal va nomenar ermità a Josep Ferrando i va fer inventari dels ornaments que tenia l'ermita:

Un caxon de madera de pino. Un caliz de bronze dorado con su copa y patena de plata sobredorada. Dos purificaciones. Tres pañuelitos para el lavabo. Tres cbrecalizes uno de tafetán, otro de espolin y

el ultimo de damasco color verde. Quatro bolias para los corporales, dos nuevas y dos viejas. Dos corporales. Dos canillas, una de damasco y otra de espolin. Dos manipulos, uno de espolin y otro de damasco. Dos estolas de lo mismo. Dos singulos. Dos amitos. Dos albas, una usada y otra nueva. Tres manteles, uno nuevo de cambray, y dos usados. Tres frontales, dos de tafetan, uno color verde con guarniciones de seda, y el otro blanco, guarnido de plata y el otro de hilo y seda con franja de lo mismo y flores nacaradas. Dos misales. Una campanita de metal y otra al campanario de lo mismo. Un atril. Una cruz de madera. Un par de vinagreras de vidrio. Diez y seis candeleros corlados, diez nuevos y seis usados. Otros dos candeleros de metal. Una lampara de asofar. Diez ramos de papel. Quatro lienzos medianos guarniciones corladas con las invocaciones de San Antonio. Otro lienzo mediano de Santa Barbara con guarnicion corlada. Dos lienzos uno de San Vicente Ferrer y el otro de San francisco Xavier, con guarniciones corladas. Otro lienzo de la concepción sin guarnicion. Un pulpito de madera. Una silla de respaldo. Dos libras y media de seda. Un San antonio de masoneria. Una campanilla de plata, con cadenilla. Y ultimamente us ostiero de lata viejo.

En 1804, l'ajuntament -com a patró que era de l'ermita- va vendre en pública subhasta una fanecada de terra contigua a l'ermita al fuster Francisco Bordes per 32 lliures. No obstant, l'ajuntament es va reservar l'ermita de Sant Antoni.

Tenim notícies de que en 1890 arribaren a Pego alguns epidèmics als quals se'ls va fumigar i manar que passaren una quarantena de tres dies en aquesta ermita.

Però quan en 1921 l'arquebisbat va demanar a l'ajuntament que reparara l'ermita, aquest, no hi comptava ni amb diners ni amb voluntat de poder-ho fer. Aleshores, Joaquin Sendra Siscar va proposar reparar-la ell amb els seus propis diners i es va oferir a mantenir-la i conservar-la per tots els temps. Fet i fet, l'arquebisbat li va concedir a ell el dret de patronat de l'ermita.

En 1993 es va restaurar el retaule original de l'altar major d'aquesta ermita que representa a Sant Antoni i a Sant Roc. Segons Rafel Ruiz es tracta d'un retaule del segle XVII amb una tècnica pictòrica mixta al temple i oli sobre taula de fusta. En l'actualitat, aquest retaule es troba a l'església parroquial.

En aquesta ermita cada 17 de gener es celebra la romeria de Sant Antoni Abat, anomenada pel poble Sant Antoni del Porquet o "Porrat de Sant Antoni".

Sant Sebastià

L'ermita de Sant Sebastià es troba ubicada en l'antiga alqueria islàmica de Benumeia. Aquesta alqueria va ser després de l'expulsió dels moriscos una entitat de població annexa a Pego que va sobreviure fins mitjans del segle XIX, quedant des d'aleshores definitivament despoblada. L'estructura actual de l'ermita és fruit d'una obra barroca de la primera meitat del segle XVIII, aprofitant el solar i obra de l'anterior mesquita encara visibles, la façana de la qual es va concebre amb un estil colonial semblant al de l'ermita de Sant Miquel. En eixe moment es pretenia obrar més una església que no pas una ermita. Per això, s'encarregà el retaule major a Pere Joan Codonyer de Gandia, que vindria a substituir l'antic retaule de Sant Sebastià del frare Nicolau

Borràs. Més endavant, el 22 de gener de 1779, festivitat de Sant Vicent Màrtir, es va col·locar al nínxol del retaule major la imatge de Sant Sebastià, feta a València per Jaume Molins i lluida per Vicent Cuevas.

En 1825, temps de grans agitacions socials i revoltes, l'estat ruïnós de l'església de Benumeia, així com també la de Sant Pere de Favara, propiciaren que aquests edificis serviren de refugi per als malfactors. També sabem que deu anys després les quarantenes es passaven a Benumeia, però la junta de sanitat no ho veia amb bons ulls i proposà la casa de Marc Cots a Atzaila o la de Naia al Massil. La mateixa junta decidia que en cas de còlera es destinaren els malats al pòsit i a l'ermita de Sant Josep. En 1855 l'ajuntament planejà la construcció d'un nou cementeri i, davant l'epidèmia de còlera que s'estava patint, proposaren fer-lo a la partida de Benumeia, incloent l'ermita, senyal doncs de que el lloc havia d'estar ja deshabitat del tot.

Arran de la desamortització de béns eclesiàstics de 1855 la finca que contenia l'ermita -de poc més de dues fanecades- va passar a l'Estat. Després, l'Estat la va vendre en pública subhasta a Joan Baptista Almela Seguí. Per compra judicial de juliol de 1881, l'adquirí Asensio Almela Tarrasó, oncle de l'anterior. Aquest la permutà per altra terra amb el vicari Jaime Orts Vives l'any 1885 i, finalment, en 1892 el modisto Fernando Cambrils li la va comprar al seu cunyat vicari. Encara, durant la gran còlera de 1885, l'església de Sant Sebastià va ser destinada com a llatzeret i custodiada per dos guardes.

Sense saber-se exactament de qui era propietat l'ermita de Sant Sebastià, el modisto Cambrils se la va fer pròpia, i ell mateix s'encarregava de mantenir-la i d'ornamentar-la quan se celebrava la festa del sant; festa que pagava i assumia el modisto. També mantenia la casa adjunta de l'ermità, que en 1909 habitava Lluís Bay Ferrer. No obstant, en 1906 un regidor de l'ajuntament va protestar sobre l'aprofitament indegut de l'ermita i terrenys adjacents, ja que segons ell no era dels particulars i calia aclarir si pertanyien al municipi o a l'Estat.

En el seu darrer testament, datat en 1911, el modisto Fernando Cambrils va deixar l'ermita de Sant Sebastià a l'advocat Rafael Vidal Bas, pel deute d'un préstec personal que tenia amb ell. L'ermita i terra contigua passà després a la seua filla Desamparados Vidal Garcia, muller de Manuel Ortí Olmos, la família dels quals encara són els actuals propietaris.

Sant Joan

Al resguard del castell d'Ambra hi havia, des del segle XV, una ermita dedicada a Sant Joan, en la qual diuen que va habitar un ermità anacoreta anomenat Joan Maimó. En eixa ermita, anys després, es va instal·lar un retaule del titular obra del frare i pintor Nicolau Borràs. Es tracta d'una obra de l'any 1588, instal·lada a l'ermita en 1591, que representa el baptisme de Jesús molt semblant al Sant Joan Baptista de l'església de Beniarjó. Aquest retaule va ser esplèndidament restaurat per la Generalitat Valenciana l'any 2010. Com assenyala el company Rafel Ruiz, el retaule, que és una pintura a l'oli sobre taula, es presenta «amb la pintura central del bateig de Jesús per Sant Joan al riu Jordà, en la part superior la figura de Déu Pare creador de l'univers. La predel·la en la part inferior consta de tres pintures: al centre, Jesús mort amb la Verge i Maria Magdalena, a la part esquerra, Sant Joan empresonat, i a la part dreta, Salomé amb el cap del Baptista».

En la visita general de 1594 trobem les primeres referències de l'ermita, en les visites anteriors no se n'havia fet ressó. La seua renda anual era el que es treia pel lloguer d'unes terres annexes, al voltant de vuit

lliures. El visitador va trobar l'ermita «*bien adereçada con su retablo de figuras bueno*», i en aquells anys ja hi havia ermità al qual els jurats li donaren la renda perquè poguera sustentar-se amb dignitat ja que no podia viure sols de la caritat.

L'ajuntament -com també feia amb l'ermita de Sant Antoni- era l'encarregat de nomenar l'ermità de Sant Joan. L'any 1764 va nomenar a Joan Sanchis afegint els capítols del seu ofici:

Deverá cuydar aseo y limpieza de la hermita. Cultivar las tierras a ella anexas. Que tenga la precisa obligacion de residir en ella. En que los dias festivos haya de servir en la parroquial los oficios divinos. Conservar los hornamentos limpios y decentes. Que mire la conservación de la hermita y habitacion del hermitaño. Deverá cuydar de que dentro de la hermita, ni por personas mayores ni menores se hable, se juege, ni se falte al respeto ni veneracion del lugar sagrado.

També tenim constància del inventari dels ornaments de l'ermita d'aquell any:

Un chaliz de bronze dorado, con su copa, y patena, de plata sobredorada. Otrosi: una casulla, con su estola y dos manipulos de damasco blanco. Otrosi: un frontal tela de seda. Otrosi: otro frontal tela de lana. Otrosi: dos albas, la una usada. Otrosi: dos amitos el uno usado. Otrosi: un singulo de hilo. Otrosi: tres purificadores. Otrosi: tres pañitos para el lavabo. Otrosi: tres manteles, los dos con encaxes. Otrosi: un missal nuevo, y otro viejo. Otrosi: un par de vinagreras de vidrio. Otrosi: un atril de madera. Otrosi: un hostiero de hoja de lata. Otrosi: dose candeleros plateados usados. Otrosi: una campanilla pequeña de metal. Otrosi: una lampara de asofar. Otrosi: una campana de metal, en el campanario. Otrosi: un cazon para el vestuario con serraja y llave. Otrosi: un confesionario. Otrosi: una silla de respaldo encordada. Otrosi: en el altar del Santo Cristo, dos manteles, los unos viejos. Otrosi: en el altar de San Juan, una ara, y una cruz de la Casa Santa. Otrosi: una messa larga, y un banco de madera. Otrosi: un lienzo de la Virgen de Agosto, y otro de San Francisco Xavier, con sus guarniciones corladas. Otrosi: una escalera de madera. Otrosi: viente y quatro reboltones de pino. Otrosi: una jasena de alamo. Otrosi: tres tablas de pino. Ultimamente: seis tablas de sipes.

L'any 1804 el paborde Joan Sala va delegar en l'apoderat de la família, Carlos Lamorós, perquè comprara l'heretat de l'ermita de Sant Joan Baptista la qual s'havia alienat dels béns pertanyents a les obres pies i anava a posar-se en pública subhasta. L'heretat estava formada per 10 jornals de terra (part muntanya, part inculta i part cultivada), amb ús i aprofitament d'un abeurador, redona i assegaadors per als ramats, i un rajolar que era del comú del poble. Per tot això, el paborde Sala va donar 1.700 lliures.

Tenia la intenció de fer-se allí un gran casalot, junt a l'ermita, que servira de lloc de descans a la seua agitada vida acadèmica i a la millora del seu delicat estat de salut. Però no va poder gaudir de l'heretat perquè va morir al cap de dos anys. A la seua mort l'heretat va passar al seu nebot Feliciano Sala, fill del seu germà Pere Pasqual. No sabem però si l'ermita va seguir sent del poble i l'ajuntament el seu patró.

De la mateixa propietat dels Sala, al final del Calvari, prop l'antic camí a Alcalà, es troba l'ermita de **Sant Joaquim**. Obra del segle XVIII (1760), en l'interior de la qual es troben llenços sobre l'Anunciació i l'Adoració dels Pastors.

Malauradament, hui ja no podem gaudir de l'ermita de **Sant Pere**. Aquesta ermita es va construir aprofitant la mesquita de l'alqueria islàmica de Favara, en la qual es reunien tots els musulmans quan havien de retre homenatge al nou senyor en qualsevol presa de possessió. Favara es va convertir al segle XVI en rectoria per a donar culte als nous cristians d'Atzeneta, Favara, Benumeia i l'Atzúbia. Després, en la segona meitat del segle XIX, l'ermita es va transformar en el panteó familiar de la nissaga del *Mayorazgo* Cendra.

Comptat i debatut, la importància d'aquests elements religiosos i arquitectònics han fet que hagen estat declarats Béns de Rellevància Local (BRL's). En la mà de tots els poders públics i privats està el deure de preservar i difondre aquesta part important de la nostra història com a poble.

Bibliografia:

ALEMANY GARCIA, Salvador i SASTRE REUS, Maria Jose: «L'estructura de la propietat a la vall de Pego durant l'època moderna (1539-1791): el cas de Benumeia», *Recerques sobre la història de Pego i la seua vall I*, Ajuntament de Pego-Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1990, pp. 15-56.

BUIGUES VILA, Jaume: «Ermita de Sant Antoni. Pego. Ermites de conquesta», *Tríptic de l'Escola-Taller Castell de Dénia*, Ajuntament de Pego.

CANDELAS ORGILES, Ramon: *Las ermitas de la provincia de Alicante*, Diputació d'Alacant, 2004.

MARTÍ OLTRA, Javier: *El parcel·lari medieval de Pego. Un assaig de restitució del paisatge urbà a partir de les fonts fiscals i l'arqueologia*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de València, 1997.

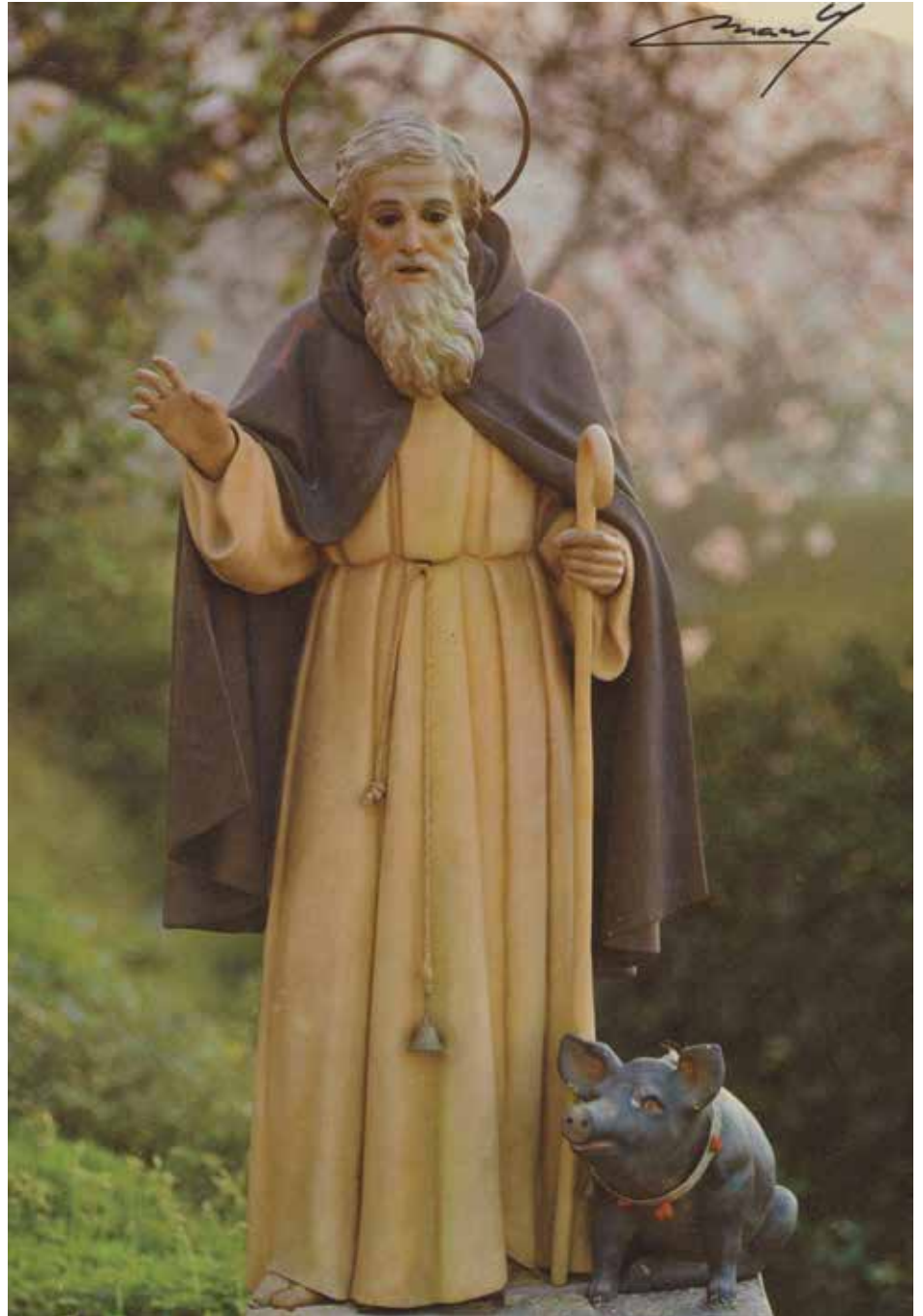
MARTÍNEZ RONDÀN, Josep: «Tríptic pegolí», *Llibre de Festes de Pego*, 1979.

MARTÍNEZ RONDÀN, Josep: *L'Hospital de Pego. Apunts per a la seua història*, Pego, 1981.

RUIZ CARRIÓ, Rafel: «Restauració del retaule de Sant Antoni i Sant Roc», Ajuntament de Pego, 1993.

RUIZ CARRIÓ, Rafel: «Nicolau Borràs. Pintor del Renaixement valencià que va pintar per a les ermites de Pego», *Llibre de Festes de Pego*, 2011, pp. 84-86.

San Antoni Abat.
Foto: Manolo fotogràf.

Àngel Talens, OFM

Guardià del Convent de la Sagrada Família de Pego

La presència d'ermites

El nostre terme, com el d'altres pobles, està sembrat d'ermites. S'entén per ermita una construcció menuda, d'una nau, amb un altar amb la imatge venerada. El santuari, en canvi, és un tipus de construcció major, que, a més a més de la capella, té altres dependències com habitacions, cuines, menjadors, quadres i casa de l'ermità. A Pego, Sant Antoni, Sant Sebastià i Sant Josep, conserven vestigis de la casa de l'ermità. Les ermites solien estar als afores del poble, tot i que el creixement urbanístic ha anat integrant algunes dins del casc urbà. En el nostre cas, Sant Miquel i Sant Josep.

Totes les ermites tenen la seua pròpia història però la seua raó va ser reforçada, a voltes, per llegendes o fets miraculosos. D'açò, nosaltres intentarem dir alguna cosa.

Les ermites, com espais sagrats, no són lloc que l'home tria, sinó que d'alguna forma la seua ubicació ve indicada per algun signe del cel o bé substituïxen espais sagrats anteriors (pre cristians o musulmans). En la història de les religions, el simbolisme sagrat d'un lloc no es perd encara que canvia el seu significat. Així, un lloc sagrat ibèric o romà, es torna temple cristià, mesquita i altra volta església. L'arqueologia ens ha descobert aquests vestigis.

Alhora, solen estar —en la majoria dels casos— en llocs que per les seues particularitats tenen ja una càrrega de simbologia natural: una cova, una font, un gran arbre, una muntanya o tossal, una gran penya... D'aquesta manera, la comunitat local, a banda de fitar el seu territori amb les ermites també dóna significat simbòlic a aquestes particularitats geogràfiques. En el cas de Pego, Sant Antoni i Sant Sebastià estan en tossalets; Sant Antoni, al costat d'un pou; Sant Josep, a prop d'una font; i Sant Miquel, al costat de la creu del terme.

També, en molts casos, l'ermita és el testimoni en peu d'un assentament humà, que una volta despoblat i desaparegut, ha conservat, com a recordatori, el seu lloc de culte.

De quan es daten les nostres ermites? De l'ermita de Sant Joan tenim notícia de que fou habitada per fra Joan Maimó en 1414. Les altres caldria situar-les en el segle XVI. Estes últimes caldria emmarcar-les dins del processos de la Reforma catòlica iniciada pels Reis Catòlics que va florir en la mística del segle XVI, el Concili de Trento i la Contrareforma. En les nostres terres eixe afany reformador el van dur a terme els arquebisbes Sant Tomàs de Villanueva i, més tard, Sant Joan de Ribera, i per tant, també cal situar-ho dins de la tasca d'evangelització dels moriscs.

Centres de culte i de peregrinació

Les ermites i santuaris són “centres” de culte, de peregrinació o romeria.

Per entendre açò, ens és convenient saber que és el simbolisme del “centre”. L'ésser humà va intuir, des de sempre, que tot sorgeix i gira al voltant d'un centre. Així es creia que la creació va sorgir des d'un centre sagrat (“l'omphalos” o el melic del món). Des d'ací, el Caos es va convertir en Cosmos (en àmbit centrat i ordenat).

L'home, amb l'erecció de les ciutats, dels temples i de les cases evocava eixe acte creador trobant un centre a partir d'una senyal del cel (una font que brolla, un raig que cau, un núvol, una aparició o visió) i actualitzava eixe acte creador mitjançant un ritu. Des d'ací, es construïa la ciutat, la casa o el temple. Així, la ciutat es construïa des de la plaça major o fòrum comú; la casa, des de la llar; el temple, des de l'altar...

Eixe “centre” era senyalitzat, a voltes, amb un clot on es soterraven ofrenes de la terra o víctimes animals o humanes (cal evocar el ritus actual de la “primera pedra”). Eixe clot s'anomenava “mundus”. Un vestigi d'eixe antic ritual són també les cerimònies de benedicció o consagració de llocs.

També ha sigut un esforç permanent en l'ésser humà, trobar el seu “centre” espiritual: així es parla de “concentrar-se” o de “descentrar-se”, com estats d'esperit favorable o desfavorable. En una societat sacralitzada eixos “centres” eren llocs religiosos; en la nostra societat secularitzada són substituïts per altres “Centres”: comercials, culturals, sanitaris...

Després de trobar el Centre, s'establia la seua orientació. L'Orient, per l'eixida del sol, ha tingut un simbolisme positiu, com el lloc de la llum, de la calor, del despertar, de l'acció i de la vida, en oposició a l'Occident, el lloc de la foscor, del fred, de les ombres i de la mort. Per això, estar orientat o desorientat manifesta les postures vitals de l'ésser humà. En el cristianisme, l'eix Orient-Occident de l'eixida del sol a la seua posta expressa la marxa de la història de la Resurrecció a la Parusia. Al principi els cristians pregaven de peu, mirant cap a Orient. Després, les esglésies, fins al Concili de Trento, estaven orientades tenint l'àbsida mirant a l'est.

A Pego, cap de les ermites està orientada cap a Orient, la qual cosa indica que la construcció d'elles en la modalitat actual són posteriors al segle XVI. En concret, totes estan orientades cap als camins d'accés. Només l'església de l'Assumpció està ben orientada, possiblement perquè mantingué l'orientació de l'anterior església parroquial de Pego.

Una volta trobat el “Centre” i buscada l'orientació, el lloc sagrat es delimitava, determinant de nou quin era l'àmbit del cosmos (conegut, dominat, ordenat, segur...) i els seus límits amb allò que és caòtic, estrany, descontrolat i insegur. Així, la ciutat es delimitava amb les muralles, els camins amb les creus de terme, la cases i els temples amb el recinte de murs que els envolten. En el cas de “Centres religiosos”, amb eixos límits es determinava l'àmbit sagrat de l'àmbit profà. Així, l'home sap on està i com ha de comportar-se, és a dir, es troba “orientat”. A vegades, eixe àmbit sagrat està envoltat d'una plaça que fa el paper simbòlic de lloc de transició entre un àmbit i l'altre. Certament, en l'origen, Sant Josep i Sant Miquel serien ermites exemptes de cases adossades que permetien, com en Sant Antoni i Sant Sebastià circular al seu voltant. També, les esglésies parroquials de l'Assumpció i de la Sagrada Família tenen una plaça al davant. En el cas de Pego, Sant Josep

manté un culte setmanal, en Sant Antoni i Sant Miquel el culte és ocasional. En els tres casos conserven una placeta al davant.

Ja delimitat el lloc com a lloc de “poder” davant la “impotència” humana, es convertix en un “referent identitari” d’una comunitat local. Açò s’expressa i es reforça en l’acte comunitari de la peregrinació, romeria o processó a eixe lloc per a beneficiar-se d’eixe “poder”. Eixe acte és factor de cohesió social entre els qui participen, a banda de ser un signe d’afirmació identitari d’allò que som i d’allò que ens diferencia d’altres. A Pego, es fan romeries i processons a les ermites que estan obertes al culte.

El lloc sagrat és l’espai d’unes expressions comunitàries de la fe i la devoció compartides, que reforcen eixa identitat del grup social (veïnat) i de la comunitat cristiana que, en èpoques passades, s’identificaven un amb l’altra. És el ritu religiós. Quan s’oblida el significat del gest simbòlic del ritu religiós esdevé en un costum, doncs, es fa perquè sempre s’ha fet, sense saber el seu significat religiós.

Val la pena assenyalar altres ritus presents en les nostres ermites:

- L’Eucaristia, com expressió màxima de la fe cristiana. Es dona gràcies a Déu perquè ens ha beneït en Jesucrist i en aquells que han seguit les seues petjades.
- Les ofrenes del pa beneït o de les flors, són el que substituïx a les primícies, l’ofrena a Déu del primer i millor fruit de la terra, símbols a la vegada, dels béns que rebem de Déu.
- La benedicció del pa, dels animals, dels pelegrins. És el gest pel qual es “diu el bé”, es fa el bé sobre eixes realitats com a destinatàries de la gràcia de Déu. En la benedicció, junt amb l’oració, es fa el gest de l’aspersió de l’aigua. Si l’aigua és símbol de la vida, aspergir amb aigua simbolitza, “vivificar” allò que es beneïx.
- Pegar tres voltes al voltant de l’ermita. En la de Sant Antoni hi ha una processó particular, la que els fidels fan, amb l’animalet, donant tres voltes al voltant de l’ermita. Després d’allò que hem dit es comprén que el que fa la gent és un costum que substituïx al ritu religiós de rodejar el “centre” per a beneficiar-se del poder que d’ell emana i, tres voltes, perquè és la xifra que representa a Déu.
- Encendre llums. La llum és un símbol positiu, enfront a la foscor. Expressa el poder diví que il·lumina, orienta, guia... Encendre un ciri és altra forma d’ofrena (antigament s’oferia oli per a mantindre la llàntia permanent davant del sant o del sagrari) i, a la vegada, és expressió de l’oració del fidel que, encara que se’n va, en certa manera, roman en el llum que deixa encés.
- Tocar la imatge, besar la relíquia,... s’explica més endavant.

La comunió dels sants

El cristià no es sent mai a soles ni desamparat. Juntament amb la presència amorosa de Déu, compta també amb la solidaritat dels membres del Poble de Déu. Eixos membres poden ser de tres classes: els qui peregrinen per aquest món, els qui estan en procés de purificació i els qui han arribat al cel. Tots estan units en l'amor i la pregària mútua. Aquesta convicció és la que ha donat peu a les distintes formes de representació i d'invocació, que fan que els distints àmbits de la vida humana siguin "habitats" per una presència amorosa i intercessora.

Formes de representació

- Noms personals i noms de carrer. El cristià i l'àmbit veïnal es posen baix el seu patrocini.
- Imatges a la casa: Cor de Jesús, Ave Maria (a l'entrada), l'àngel de la guarda (dormitori), l'Última Cena (en el menjador), Sant Anton (estable)... A banda del patró del poble o imatges dels sants de devoció particular.
- Al carrer: plafons ceràmics, capelletes, etc.
- Als barris: ermites.
- Als camins: capelletes.
- A les esglésies: capelles laterals (pintura o escultura).

El sant o santa canonitzat fou un cristià que per l'exemplaritat de la seua vida, l'Església declarà plenament salvat i un model de referència per al cristià. En èpoques de confusió doctrinal o moral, l'Església proposa als fidels la figura del sant com un model ortodox de recta fe, de certa esperança i de perfecta caritat. Tristament, esta valoració de la figura no està molt present en la religiositat popular, tal vegada perquè urgits per la necessitat es contempla al sant com a proveïdor de benediccions. Per exemple, quanta gent porta l'animalet per Sant Antoni però ni coneixen a eixe sant ni l'imiten en la seua fidelitat a la fe?

Els sants, a més de models, l'Església els contempla com intercessors nostres davant de Déu. Si tots puguem uns per als altres, els sants, amb més raó, ens garanteixen, per amor, la seua pregària per les nostres necessitats. Aquesta convicció és la que explica els seus patronatges. El poble creient, davant d'una necessitat, busca el patronatge (funció intercessora) d'un sant, amb la confiança de que eixe sant que mentre vivia en este món es destacà per una virtut, continuarà exercint-la des del cel. Veiem-ho en exemples:

- Sant Antoni, abat. El fet que fóra atés pels animals el fa patró dels animals domèstics. Perquè amb l'ajuda dels animals excava en la roca una tomba per al seu amic Pau, és invocat com a patró pels que treballen en els cementeris.

- Sant Miquel, arcàngel. El fet que encapçalara la lluita dels àngels fidels contra els àngels rebels a Déu el fa patró dels exèrcits cristians i defensor del poble cristià.
- Sant Sebastià, màrtir. El fet que sobrevisquera a les ferides de les fletxes amb les quals fou sotmés, el fa patró de tota afecció de la pell.
- Sant Josep, pare adoptiu de Jesús. La seua condició d'artesà el fa que siga patró dels qui treballen en este sector. Perquè se suposa que fou assistit en els últims moments per Jesús, el fa patró del moribund. Perquè atengué a les necessitats de Jesús i Maria se'l contempla com a patró de l'Església.

Possibles relacions entre el patronatge del sant i la seua ubicació

SANT	PATRÓ DE	UBICACIÓ	UBICACIÓ A PEGO
Sant Miquel	Defensor del poble cristià i cap de les tropes cristianes	A l'entrada principal de la vila	A l'entrada del portal d'Oliva
Sant Antoni	Dels ramats i els animals	En zona de pastura del terme	Benisuleima
Sant Sebastià	Dels empestats	Zona del terme propicia per a albergar o recloure als infectats	Benumeia
Sant Josep	Dels artesans	Zona artesanal	Atzeneta, on estava el rajolar del poble

Valoració del sant

En el sant habita la gràcia divina. És Déu qui disposa del sant, com a invitació a la fidelitat a la fe i com a instrument mitjançant el qual Déu beneficia al seu poble. Per això, el sant és per als fidels portador d'un poder diví que es revela en ell i intercedeix davant d'eixe poder. Eixe poder del qual disposa fa que la gent s'acoste al sant per apropiarse d'eixe poder i, normalment, ho fa per contacte (tocar al sant), eixe gest corporal és expressió de la devoció espiritual.

Eixa devoció al sant, mentre viu, es desplaça, una volta mor, al seu cos (o a part d'ell) o, fins i tot, a alguna cosa vinculada a ell. És el sentit de la relíquia, una derivació de la persona. Quan la gent la toca o la besa està expressant eixa devoció i, a la vegada, apropiant-se el seu poder benefactor.

Finalment, com a últim grau de derivació, eixa recerca de contacte amb el sant es trasllada a la imatge que el representa. Eixa és l'explicació que el fidel toque o bese la imatge. No ens estranye aquest gest simbòlic: és el mateix mecanisme psicològic que mou a la caça de records d'estrelles del cine o de la música.

Semblança dels sants de les nostres ermites

Els sants de les nostres ermites són sants dels primers segles del cristianisme. Són sants de gran tradició en la devoció i en la iconografia del poble cristià, excepte Sant Josep, la devoció del qual és més tardana (segle XVI). Representen distints nivells del devocionari cristià: un àngel, un monjo, un soldat i un artesà. Sant Antoni i Sant Sebastià són sants que l'Església ha vist relacionats, fins i tot els ha unit en el calendari, el 17 i el 20 de gener respectivament. També són dos sants apreciats pel devocionari templer, doncs representaven els dos models que la seua vocació unia: monjos i soldats. No oblidem que ja en el segle XV es parla de l'ermita de Sant Joan Baptista, que després fou integrada dins de l'heretat de Sant Joan.

SANT MIQUEL

És un dels tres arcàngels dels quals fa referència la Bíblia. Els altres dos: Gabriel i Rafel. Se li associen dues missions:

- Sufocar la revolta dels dimonis, encapçalada per Satanàs, al crit de "Qui com Déu?" (Que és el que el seu nom significa).
- A ponderar el bé i el mal que hi ha en cada ànima davant del Judici de Déu.

Per això, la iconografia el representa així:

- Amb abillament de soldat romà i eventualment amb ales, tenint al Diable sota els seus peus.
- Amb la balança pesant les virtuts i els pecats de les ànimes dels mortals.

Es presenta, doncs, com el paradigma del triomf del Bé sobre el Mal, és el paladí del Bé per antonomàsia. Una iconografia que recorda la que va tenir en l'antic Egipte Hermes-Thot, amb la balança pesant les ànimes dels morts abans de permetre'ls el pas a la barca que haurà de portar-les al llunyà Amenti.

Calendari. A l'Església se celebra en dues dates:

- El 8 de maig.
- El 29 de setembre (equinocci de tardor).

Totes dues estan relacionades amb dues aparicions de Sant Miquel -al papa Adrià IV i a Sant Auberto de Avrances- en què requeria l'edificació de sengles construccions: el castell de Sant Àngelo (Roma) i el de la Muntanya de Sant Miquel (França).

Significació. Representa el defensor de l'ordre, tant humà com còsmic, per això el veiem:

- Encapçalar la guerra del cavaller cristià contra els seus enemics. En temps de guerra, el dia de la seua festa era dia de treva.
- És l'advocat dels moribunds davant els parany del dimoni.
- Guardador de l'equilibri agrari entre la sembra i en aquell temps (entre Sant Miquel de maig i Sant Miquel de setembre).

Per als jueus és l'àngel protector del Poble de Déu. Per a l'Islam és l'àngel associat a les benediccions de Déu. Regeix els núvols, les pluges i els vents, mentre que és tingut com l'àngel de la mort.

SANT ANTONI ABAT

Va néixer a Quéman (Egipte), al voltant del 252. De família rica, als 18 anys, després d'escoltar l'Evangeli, va repartir els seus béns, va encomanar la cura de la seua germana menor a santes verges i es va retirar a la solitud ascètica, dedicat a l'oració, a prop de la seua ciutat. Prompte, la seua fama de sant va obligar a establir-se en les muntanyes Libis, posteriorment a Aràbia, emparedat en els subterranis d'una fortalesa abandonada i finalment, al costat del Mar Roig. Però encara que buscava la soledat, la gent el seguia per aprendre de la seua saviesa i amb els quals va formar un conat de vida cenobítica. Durant un temps va compartir la companyia d'un altre anacoreta, Sant Pau, l'ermità, a qui va enterrar amb l'ajuda dels animals. Va morir als 105 anys -seria el 356- i el seu cos va ser traslladat a Alexandria. Posteriorment, es va traslladar a Constantinoble i, finalment, a Vienne (França).

Romania en permanent pregària, tornat cap a l'Orient. Tot just menjava ni dormia. Sovint dormia dempeus, recolzat en un bastó en forma de Tau, la faceta més espectacular de la seva existència en l'aferrissada lluita contra les temptacions. És el primer sant del santoral cristià que no és màrtir i és considerat com a advocat dels afectats per l'anomenat Foc de Sant Anton. No fa falta aquesta malaltia. Uns la descriuen com una mena de lepra i gangrena, altres parlen d'una bogeria epidèmica que va causar estralls al segle XII, produïda per una fermentació maligna del germen de blat, contaminat pel cornezuelo, un fong amb potents propietats al·lucinògenes (utilitzat en els ritus eleusians). Al segle XI es funda l'Orde Hospitalari dels antonians per cuidar els afectats d'aquest mal i que va adoptar el signe de la Tau. Es va estendre per França i, a Espanya, va tindre, almenys, dos convents, un prop de Castrojeriz i altre a Conca. A l'edat mitjana, als pobles es deixava anar un porc que era alimentat per la població i el benefici era per atendre els malalts de l'hospital.

Iconografia:

Se'l representa major, vestit amb hàbit fosc i caputxó i la Tau (creu egípcia i templeria), com els antonians, recolzat sobre un bastó en forma de Tau, associat a una campaneta (espanta els mals esperits), i de vegades amb un llibre i amb un porc (evoca un miracle que se li atribueix en curar la ceguesa de les cries d'una porc senglar que, des de llavors, no el va abandonar). El porc també està associat -com a animal impur- a la impuresa.

Calendari vinculat a:

- Les fogueres.
- La benedicció de pans.
- Les dramatitzacions de les temptacions del sant per part dels diables.

Significació:

- Protector del bestiar de peu rodó i dels animals domèstics.
- Patró de ramaders i veterinaris, dels teixidors de cistells, fabricants de pinzells, cementiris i carnissers.
- Sanador de la malaltia del "foc de sant Anton".

SANT SEBASTIÀ

Representa al soldat màrtir que triomfa sobre el martiri. El seu nom significa "digne de respecte.Venerable".

Naix a Narbona. Cap de la cohort de l'emperador, com a cristià que era, es negà a donar culte a l'emperador. Protector del cristians, animava amb les seues paraules i ajudava amb almoines als perseguits de la fe. Va ser denunciat i l'emperador l'instà a donar-li culte o seguir a Crist. Sebastià tria seguir a Crist i els seus companys l'assageteren lligat a una columna, donant-lo per mort. Va sobreviure a les ferides i va tornar a presentar-se viu davant l'emperador instant-lo a deixar de perseguir els cristians. Aquesta vegada, va ser assotat fins a morir. El seu cos va ser enterrat al costat de la Via Apía en la catacumba que porta el seu nom. Sant Ambrosi li dedica diversos sermons.

Iconografia:

- Els primers segles és representat, imberbe, amb la seva clàmide pròpia de la seua condició de soldat.
- Durant l'Edat Mitjana, apareix amb barba i vestit amb la cota de malla, pròpia d'aquesta època.
- Des del Renaixement, se'l representa amb el seu cos nu, lligat per darrere a una columna o un tronc, amb les fletxes del martiri.

Significació:

- El seu culte prové de quan va socórrer a Roma d'una pesta terrible (680).
- La seva devoció es va incrementar al segle XV, segle de grans pestes. (No oblidem que en 1592 Pego va patir un atac de la pesta).

Patronatge:

- Es patró dels arquers, dels soldats i dels atletes.
- És advocat contra la pesta, la còlera i altres mals contagiosos.

SANT JOAQUIM

Espòs d'Anna i pare de Maria, la mare de Déu. Són, els dos, un cas insòlit, per ser canonitzats sense ser personatges evangèlics. Els seus noms no apareixen en els Evangelis canònics. Els seus noms apareixen en dos Evangelis apòcrifs: el Protoevangeli de Sant Jaume, del qual sortí l'Evangeli, i el Pseudo Mateu qui li dona més relleu a Joaquim que a l'Anna.

És presentat com un membre de la tribu de Judà, home ric i pietós, casat amb Anna. Després de 20 anys de matrimoni estèril, una sèrie de circumstàncies adverses van fer que Joaquim és retirara amb els seus ramats a les muntanyes més llunyanes, abandonant a Anna. Anna pregà a Déu i aleshores s'aparegué l'àngel que li anuncia que anava a ser mare. Uns instants després el mateix àngel feia tornar a Joaquim perquè és trobaren a la Porta Daurada de Jerusalem. Després d'oferir sacrificis a Déu, reposa junt a la seua dona i, al cap de nou mesos, va nàixer una xiqueta, que Anna anomenà Míriam. A partir d'eixe instant desapareixen de l'escena i ja no hi han informacions sobre ells.

La història de Joaquim i Anna es troba també en la Llegenda daurada, hagiografia molt popular a l'Edat Mitjana, i ha estat molt representada en l'art cristià, fins i tot quan el Concili de Trento va limitar la representació dels evangelis apòcrifs. La devoció a Sant Joaquim és moderna, mentre que la de Santa Anna és més antiga, almenys data del segle VI. Últimament, han rebut el patronatge dels avis.

Iconografia. Sol representar-se acompanyat de la filla Maria com una xiqueta però també, amb dos colomins a les mans, l'ofrena ritual.

SANT JOSEP

Josep apareix en el Nou Testament com l'espòs de la Verge Maria i pare adoptiu de Jesús. Es presentat com un membre de la dinastia de David, i per mitjà d'ell Jesús entronca en eixa mateixa dinastia. El Nou Testament no conserva cap paraula seua, i els seus fets estan relacionats amb la infància de Jesús: rebent l'anunciació

del naixement de Jesús de Maria per obra de l'Esperit Sant. Està present en el naixement de Jesús, en la presentació de Jesús al Temple, en la fugida a Egipte i en el trobament de Jesús al Temple quan aquest tenia 12 anys. Després, ja no hi ha cap altra menció d'ell.

El seu culte es va anar desenvolupant lentament a l'Església d'Occident, probablement a causa de l'extravagant literatura apòcrifa, de la qual pot ser un exemple la Història de Josep el fuster (segles IV-VII). La seua festa es va introduir al calendari romà el 1479. Durant el segle XVI aflora la devoció a Sant Josep. Santa Teresa es compta entre els seus devots. En 1729 Benet XIII va inserir el seu nom a la lletania dels sants, i el 1870 Pius IX el declarà "patró de l'Església Universal".

Actualment té dues celebracions: el 19 de març i l'1 de maig (aquesta última introduïda per Pius XII en contrapartida a les celebracions civils del Dia del treball). A Orient, la seua festa se celebra el diumenge següent de Nadal. A més de patró de l'Església Universal, ho és dels fusters i dels moribunds.

Iconografia

En representacions més antigues es mostra com un jove que contempla, un poc retirat, a Maria i a Jesús. A l'Edat Mitjana apareix junt a la figura de Jesús com un ancià vestit amb túnica i mantell, amb algunes ferramentes del seu ofici i una vara florida. Aquest atribut fa referència a un passatge dels Evangelis Apòcrifs en el qual es conta que per a casar-se amb Maria es presentaren 12 jóvens - un per cada tribu d'Israel - amb una vara, les deixaren en el Temple i l'endemà, la més menuda, corresponent a Josep de la tribu de Judà, estava florida, com un senyal del cel que ell era l'elegit. A vegades porta en les mans un lliri, signe de puresa i castedat.

SANT JOAN BAPTISTA

És la figura del Nou Testament que anuncia la vinguda del Messies i per tant, és l'últim profeta de l'Antic Testament. Apareix amb els quatre evangelistes. Els seus orígens ens els descriu només l'evangelista Lluc. Fill del sacerdot Zacaries i d'Elisabet, concebut miraculosament quan ja eren ancians, sis mesos abans de la concepció de Jesús en Maria per obra de l'Esperit Sant. És presentat com a cosí de Jesús. Se'l situa vivint en el desert fins que es dedica a batejar al riu Jordà per a preparar el camí del Messies. Batejà a Jesús i el presentà com l'Anyell de Déu. Per això es considera el seu Precursor. Digué que calia que ell minvara perquè Jesús cresquera.

Fou detingut pel rei Herodes Antípes per denunciar públicament que visquera amb Herodíes, la seua cunyada, mare de Salomé. A instàncies d'aquesta, Herodes manà decapitar-lo.

Entre altres patronatges estan el dels sastres, pelleters, corretgers, cardadors de llana, ganiveters i afilladors, empresonats, condemnats a mort,...

Significació

El santoral té dues festes: la del 24 de juny, el naixement i el 29 d'agost, el seu martiri. En celebrar el seu naixement, sis mesos abans de Nadal, es fa coincidir amb el solstici d'estiu quan les hores de sol comencen a minvar. Per contra, el Naixement de Jesús es fa coincidir en el solstici d'hivern quan les hores de sol van augmentant. És una festivitat celebrada en molts pobles del nostre país.

És una figura que també forma part del santoral musulmà i per això la seua advocació i culte es va difondre durant l'evangelització dels moriscs. La seua iconografia, amb l'índex elevat de la mà dreta, evoca el mateix gest dels musulmans quan confessen la seua fe en un sol Déu.

Iconografia

Sant Joan Baptista es representa en l'art cristià de dues formes: com a xiquet, jugant amb el Jesuset i d'adult, com a predicador ascètic. El Sant Joan adult es mostra vestit parcialment amb una pell d'ovella o de cabra. El mantell roig evoca el seu martiri. En una mà porta una creu de canyes amb una tela amb la llegenda Ecce Agnus Dei. L'altre braç alçat, amb l'índex assenyalant al cel, expressió de la seua missió anunciadora. S'acompanya d'un anyell nimbat.

Conclusió

Entre els pocs vestigis del passat que queden a Pego està el que considerem patrimoni religiós, del qual les ermites formen part. S'han conservat gràcies a l'aportació de la comunitat cristiana amb l'ajuda, en ocasions, de l'administració pública. És la contribució al llegat d'un patrimoni que és alhora història, tradició, cultura i fe.

El recorregut per aquesta part del patrimoni religiós ens permet acostar-nos als espais espirituals dels nostres avantpassats. Ens recorden el que vam ser i allò que som, doncs, excepte la de Sant Sebastià, segueixen sent llocs de culte de la comunitat cristiana.

Són memòria i testimoni d'un poble que va trobar en la fe cristiana unes senyes de la seua identitat com a poble i com a Poble de Déu.

Com bé diu el poeta: «El poble que perd els orígens, perd la identitat», salvaguardem les ermites, mostres dels nostres orígens, i salvaguardem la fe, perquè aquelles no és queden en carcasses ermes d'una fe que s'ha esvaït.

El Poet de Cotes, en el camí que uneix les ermites de Sant Sebastià i Sant Antoni.
Foto: Joan Miquel Almela.

María José Berenguer

Professora del col·legi Sant Antoni de Pego

Les ermites de Pego conformen una atractiva ruta per la localitat i el terme que ens convida a endinsar-nos en la nostra història menys coneguda. Fruit d'un temps, aquests edificis són el testimoni d'una societat dominant, els descendents dels colons vinguts amb Jaume I, que ha d'evangelitzar a la població existent —els mudèjars o més tard moriscs. Però a l'hora són un símbol espiritual necessari que dona suport a les angoixes que els nostres avantpassats tenien diàriament: les invasions marítimes, les malalties, l'explotació senyorial, la fam... preocupacions d'una població rural temerosa de tot els que els envolta.

Les ermites són senzills edificis de reduïdes dimensions que trobem escampats pel terme. En origen són estructures rurals, construïdes fora dels nuclis de població però en llocs estratègics: a la vora dels camins, sobre espais religiosos anteriors i prop de nuclis de població als que cal recordar-los la fe. Els sants als qui invoquen tampoc estan triats a l'atzar entre el santoral; tots ells són protectors d'algun aspecte que preocupa a la població del moment. Com que van destinades a una població rural, tampoc trobarem rics materials constructius. La pedra, el fang, la fusta i la calç són els elements naturals emprats revestits en algun cas per un quadre o retaule dedicant al sant.

Amb els temps, aquestes edificacions han anat perdent la funció per la qual foren creades i perduren en els nostres pobles com un element més del paisatge o dels carrers. Semblen els edificis que sempre han estat ací i que no tenen passat ni història. Afortunadament conserven intacte eixe poder d'atracció popular capaç d'atraure a tothom a la cita anual del seu patró i de repetir, any rere any, els mateixos rituals.

Us convidem a a fer un tomb per aquests espais. Tan sols ens fa falta un bon calcer per a caminar, aigua per a recuperar-nos de l'esforç i ganes de conèixer el passat.

La primera cita és a l'ermita de sant Miquel, una de les dues edificacions que trobem al centre de la localitat i que dona nom al carrer on s'hi troba. Absorbida actualment per la trama urbana, l'ermita fou bastida originalment en un espai rural, igual que la resta d'edificacions de tipologia semblant que visitarem. Al seus peus, un camí comunicava la vila d'Oлива amb la de Pego i ens conduïa directament a la porta del Mayorazgo, malauradament desapareguda el 1901. Envoltada de bancals i a escassa distància de les muralles anirà bastint-se poc a poc en aquest lloc el raval del nord a un ritme més lent que el del sud, on sembla que la població preferia establir-se.

Si mirem la façana de l'ermita descobrim una cornisa de formes anguloses que ens recorda les construccions colonials del segle XVIII. Un plafó de ceràmica policrom dedicant al sant titular, dos ulls de bous i una xicoteta espadanya que alberga la campana completen la cara externa i senzilla de l'obra. El seu interior res té a veure amb formes anguloses; la planta basilical, la coberta a dos vessants, els arcs diafragmàtics, les bigues de fusta i les rajoles ens parlen de les ermites de conquesta valencianes del segle XV. Una mirada a la capçalera ens recorda les reformes efectuades al llarg dels segles posades en evidència per la restauració de fa uns anys;

sobre les antigues pintures de l'altar es recolza l'actual altar barroc on de nou tornem a trobar a sant Miquel. A les parets laterals, dos llenços pintats en diferents èpoques ens recorden altra vegada el sant.

Tornem al carrer i ara, a bon peu, enfilem cap a les afores del poble per a buscar les dues ermites que encara continuen en l'espai rural per on foren dissenyades.

De camí cap a elles, observem l'espai agrari irrigat fins fa poc per l'aigua de les sèquies i els pous que ens recorden el sistema de reg utilitzat pels pobladors de les alqueries musulmanes de la vall.

Ens acostem poc a poc cap al lloc on en 1245, abans de la conquesta cristiana, s'alçava una d'elles, l'alqueria de Benisuleima, una petita agrupació d'habitatges, sense cap planificació urbanística, dedicades a l'explotació agropecuària.

Cap empremta arquitectònica queda del llogaret si exceptuem, amb reserves, que l'ermita existent reaprofitava part de l'estructura arquitectònica d'un edifici anterior, possiblement la mesquita. Ens referim a l'ermita de sant Antoni, un espai ben arrelat en la tradició popular de Pego, que s'alça en la part alta del turó dominant la vall i la marjal. De reduïdes dimensions, la façana conserva eixe aire intacte de les ermites valencianes sense les remodelacions posteriors que han sofert la resta d'edificacions de la localitat. De manera semblant també ens mostra una planta basilical dividida per arcs ogivals típics del gòtic valencià i una coberta a doble vessant, però ha canviat la factura i la fàbrica de parts i arcs. Amb el pas del temps se li ha afegit annexos relacionats amb el sagristà que conformen l'estructura actual.

Bastida a la segona meitat del segle XVI, quan ja no hi havia poblament al seu costat, cal pensar que fou beneïda amb la finalitat de donar suport a la recent parròquia de Favara, disgregada de la de Pego el 1533 i que havia de fer-se càrrec de l'evangelització de la població morisca dels nuclis de Atzeneta i Benumeia també.

El lloc ens convida a fer un xicotet descans i recuperar les forces. Un àpat ens vindrà bé per a continuar la segona meitat de la ruta, que continua amb la visita de l'ermita de sant Sebastià.

Per a arribar a ella hem de refer una part del camí i passarem de l'alqueria de Benisuleima a la de Benumeia, un dels únics llocs d'origen musulmà que mantindrà la població de manera permanent fins el seu despoblament en el segle XIX i, que com Atzeneta, constituirà una entitat de població amb la carta pobla de 1611. Les restes arquitectòniques de sènies evidencien la funció agrària del llogaret.

Aquesta ermita és l'únic edifici al que no ens podem acostar pel seu estat de conservació però des de la tanca observem una façana colonial que ens recorda a la de sant Miquel. Fou construïda entre els segles XVII i XVIII segurament sobre l'antiga mesquita de l'alqueria.

L'estat actual del conjunt no evidencia el seu passat més enlluernador, però ens podem fer una idea si observem les mesures de la casa de l'ermità que fita paret amb paret amb el recinte sagrat, res a veure amb les de les altres ermites. Amb la desamortització de 1855 l'església perdé la propietat i al 1892 va anar a parar a les mans del pegolí Fernando Cambrils, afamat modisto de la cort madrilenya i de la reina Isabel II. Els actes de vandalisme de l'últim segle l'han portada a l'estat en què hui la trobem, influenciat indirectament per la pèrdua en la tradició popular local de la festivitat del sant.

Abandonem el camp i tornem al poble.

Vorejant el convent dels franciscans anirem a buscar els peus del Passeig Cervantes. És l'espai de l'alqueria d'Atzeneta, un indret que passarà a convertir-se més tard en una moreria i que perdura com un annex de població fins que, a finals del segle XVIII, és assimilada pel creixement urbà de Pego.

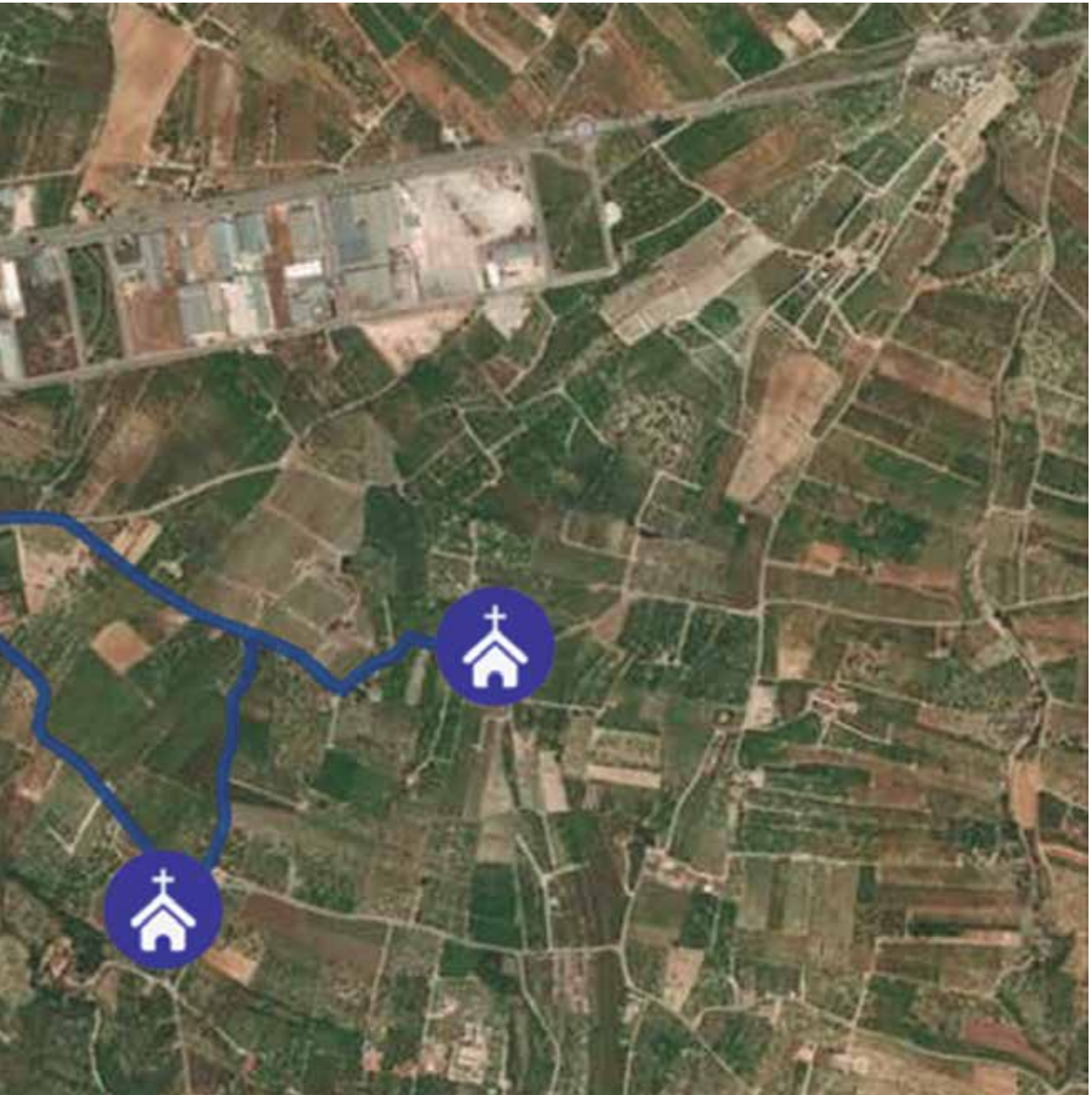
A diferència dels altres nuclis musulmans ens trobem amb una trama preconcebuda que demostra la planificació de l'urbanisme des del primer moment. La proximitat de la font actua com una potent atracció per als colons cristians després de la carta pobla de 1611 i justificarà el creixement continu d'aquest nucli.

Arribem a l'ermita de sant Josep, al costat del Passeig, i ens trobem un edifici de planta rectangular precedit per una placeta i inserit totalment en la trama urbana. Quatre segles enrere la imatge d'aquest espai seria totalment rural i l'ermita era un edifici exempt, com qualsevol ermita rural. La façana de formes rectilínies no deixa endevinar el que el seu interior ens amaga. La restauració efectuada recentment ens descobreix una estructura semblant a la de Sant Miquel però de mesures majors. La coberta a doble vessant de bigues, una planta basílica dividida per tres arcs diafragmàtics i l'ús de rajoles són pròpies de les ermites de conquesta però en este cas l'edifici fou bastit al segle XVII, després de les constants reclamacions al Consell per part dels veïns Atzeneta. Les obres s'endarreriren, possiblement perquè coincidí amb la remodelació de l'església, però ja en 1674 se celebraren les festes a sant Josep. L'advocació al sant està present al plafó ceràmic de la façana i a l'interior, en les pintures que decoren la l'absis.

Ací acabem el passeig. Quatre ermites, quatre sants, quatre indrets diferents i un fragment més de la nostra memòria històrica i del nostre patrimoni per a recuperar de l'oblit.

Ermita de Sant Miquel

Detall de la façana.

Foto: Membres Curs d'Iniciació a la Fotografia.

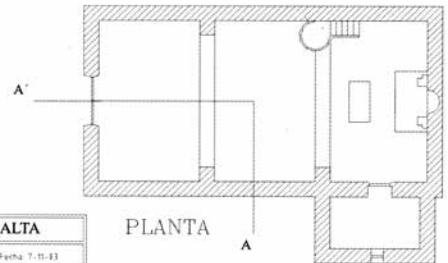
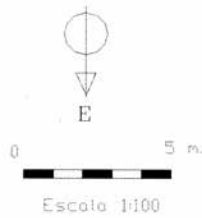
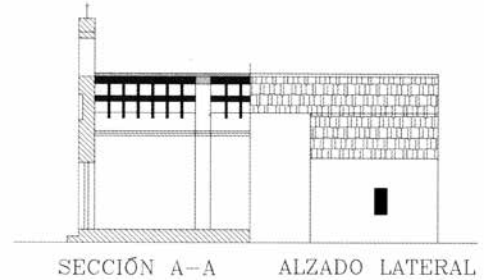
Llenç de Sant Miquel del segle XVII.

*Hermita de sant
miquel*

Detall manuscrit. AMP. Llibre de visites
de l'església, 1583-1597.

Façana d'estil colonial del segle XVIII.
Foto: Membres Curs d'Iniciació a la Fotografia.

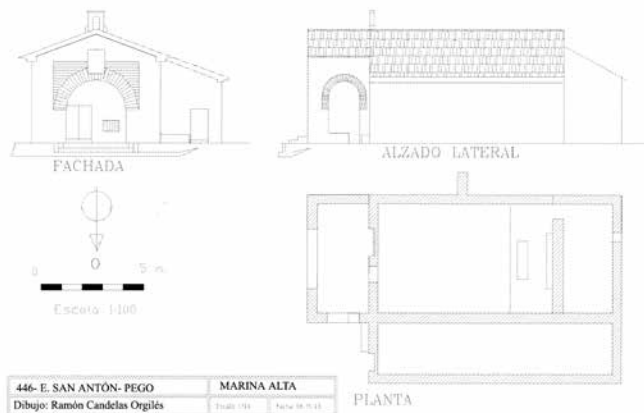

443- SAN MIGUEL- PEGO	MARINA ALTA	
Dibujo: Ramón Candelas Orgilés	Escala 1:100	Fecha 7-11-83

Ermita de Sant Antoni

Retaule de Sant Antoni i Sant Roc restaurat en 1992.

Procés de restauració de l'ermita.
Foto: Vicent Gilibert.

Fotos: Membres Curs d'Iniciació a la Fotografia.

Ermita de Sant Sebastià

Restes de l'ermita de Sant Sebastià.
Foto: Joan Miquel Almela.

Ermita de Sant Sebastià segons José Gonzalvo,
de Rubielos de Mora, 1979.

Façana de l'ermita de Sant Sebastià segons Blanca Sendra Lillo.

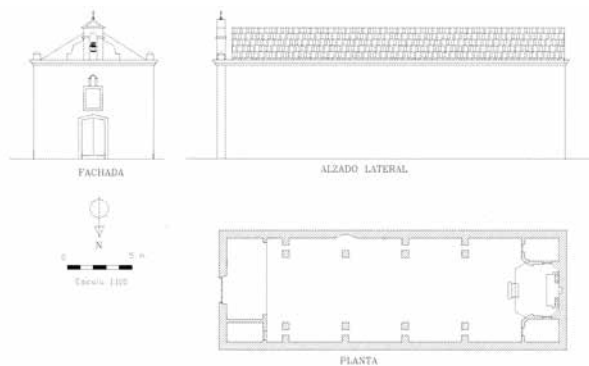
Restes de la mesquita de Benumeia.
Foto: Blanca Sendra Lillo

Ermita de Sant Josep

Fotos: Membres Curs d'Iniciació a la Fotografia.

444- E.DE SAN JOSÉ- PEGO	MARINA ALTA
Dibujo: Ramón Candelas Orgilés	Escala 1:100 Fecha 22-07-03

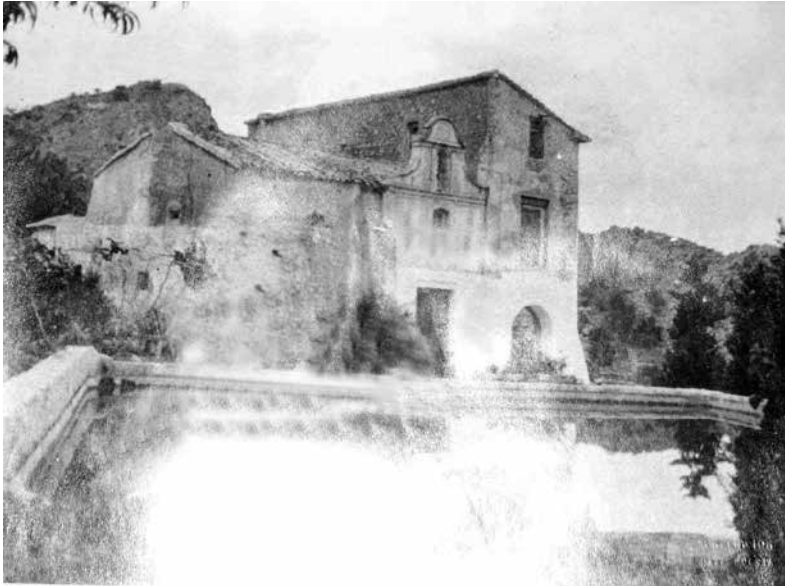

Ermita de Sant Josep. Dibuix a tinta de Rafel Ruiz Carrió, 1985.

Ermita de Sant Joan

Nicolas Berrovi. «Resurrecció del Baptisme de Jesús». Del catedràtic "Nicolas Berrovi (1530-1616) Un pintor valenciano del Renacimiento". Generalitat Valenciana, 2013

Heretat de Sant Joan abans de l'obra de 1929.

Ermita de Sant Joan integrada a la casa de Juan Torres Sala. Obra de l'arquitecte Gómez Davó entre 1929 i 1941.
Foto: Vicent Gilibert.

Ermita de Sant Pere de Favara (desapareguda)

Fotos: Juan Bautista Bisquert Cendra

Ayuntamiento Sobre nombrar Hermita en la Villa de Repon y su Parroquia Capitulada
 de la Villa de Repon y su Parroquia Capitulada al Segundo día del mes de Setiembre de
 mil Setecientos Sesenta y quatro años, Santos y congregados los Se-
 ñores Juan Peris Ciudadano Al.º Caballero, Francisco Miralles
 Pablo Nicera Varra de Francisco, Bautista Escrivá, Gerónimo
 Andrea Regidoros, con asistencia de Francisco Gregorio Varra Sindico
 Procurador General que son los que componen el M.º Ayuntamiento
 de ella, al que tambien concurre el V.º Don Juan Gerónimo Gan-
 zido Pbro. Cura de la Iglesia Parroquial desta Villa, como uno
 de los Vocales para lo infrascripto, quien por medio de Meado
 politico dado por otro Sindico asistió a este Ayuntamiento: Por
 parte del Ven.º Don.º Miralles Regidor Decano, se propuso que
 se peticion de que en el día primero del corriente mes havia falle-
 cido Joseph Venera de Gerónimo Hermitaño en la Hermita de
 San Juan Bautista, situada dentro del territorio desta Villa de
 la que esta Villa es Patrona por cuyo motivo quedava vacan-
 te este empleo, y que era preciso e indispensable el nombrar a
 el pto en quien concurren las circunstancias de Hombre e bien
 temeroso de Dios, Christiano Viejo, y de alguna edad, para que

cuido de la Hermita y su arreo, y limpieza para poder celebrarse allí
 quando concurre el Santo Sacramiento de la Eucaristia, y en el caso de el culto
 de las fiestas y solemnidades que se celebran en esta Hermita: Visto la propuesta
 Repetida por otro Venero, y de mas del Ayuntamiento, habiendo
 conferenciado sobre este particular, unánimes y conformes nombra-
 ron por Hermitaño desta Hermita a Juan Sanchez de Juan Labrador,
 y Decano desta Villa, el pto en quien concurren todas las circuns-
 tancias arriba expuestas, quien devesa cuidar de el arreo, y limpieza
 de la Hermita, cultivar las huertas a ella anexas, y que tenga la precisa
 obligacion de acudir en ellas como, y tambien el que los días festivos, haya
 de asistir en la Parroquia a los Officios Divinos, cuyas cosas tambien de-
 convar a los Hermitaños limpios, y obreros para poderse celebrar el
 Santo Sacramiento de la Eucaristia, y hacer algun Hermitaño para el fin
 como alli mismo cuidar de hacer algun reparo que viniere precisamente a
 continuacion de la Hermita, y habitar en el Hermitaño: Y que, si disponiéndose
 de una de sus cumbas segun dentro de la Hermita, no por pederni, ni mayor ni
 menor de lo posible, se le quisiere, ni se faltar, al Repeto, ni en su nombre, el lugar
 de Repeto, en el caso, que otro de los Señores faltare, o qualquiera de los obli-
 gaciones arriba impuestas, quedará excluido, y opeado del empleo, quedando
 en libertad otros y otros Vocales de nombrar otro el pto que mas por
 cumple a lo Repetido, y que para que no pueda alegar ignorancia
 de lo que se ha acordado, y Resolucion por el presente, y de lo que se conceder
 todos los ptes, y predichos, en que sus Antecedentes han girado.
 Repeto de que cada Repetida Hermita hay algunas alhajitas propias de
 ella, y para que se ha de hacer el inventario con su inventario formal, a cuyo
 efecto van todos los Señores Vocales para el presente, e Inventario Repetido,
 y lo que en el caso de otro, y de otro, y de otro, y de otro, y de otro, y de otro,
 los que supieron, y que así fue.

Inventario de los Hornamentos y alhaj
as existentes en la hermita del Señor
San Antonio Abad.

D. ... ordinario

Primeramente: Un Capon de Madera de pino = un Cabe de Bronce de seda
con la Capa y Tutena de Plata de plata dorada = dos purpuras = tres pa
nuellitos para el lavabo = tres cubrevalvas uno de tafetan, otro de cipolin y
el último de damasco, color verde = quatro bollos para los corporales, dos
nuevos y dos viejos = dos Corporales = dos Casullas una de damasco
y otra de cipolin = dos Manipulos uno de cipolin y otro de damasco =
dos Cirios de lo mismo = dos Sargales = dos Amigos = dos Abas Ma
nadas Otra nueva = tres mantos, uno nuevo de Cambray y dos
viejos = tres frontales, dos de tafetan uno color verde con guarnición
de seda y el otro blanco guarnido de plata y el otro de hilo y seda con
franja de lo mismo y flores navarresas = dos miralles = una Campani
ta de Metal y Otra al Campanario de lo mismo = un Abal = una
Cruz de Madera = un par de Vinaperas de Vidrio = diez y seis
Candeleros colados diez nuevos y tres viejos = otros dos Candeleros
de Metal = Una lámpara de Acia = diez ramos de papel = quatro
lienzos medianos guarniciones coladas con las Inocenciones de San
Antonio = otro lienzo mediano de Santa Barbara con guarnición
colada = dos lienzos uno de San Vicente Ferrer y el otro de San Fran
cisco con guarniciones coladas = otro lienzo de la Concepcion
sin guarnición = Un pulpito de Madera en silla de respaldo =
dos libras y media de cera = un San Antonio de Maçonaria = una
Campanilla de plata con Cadenilla = Últimamente un caxón de
lata de plomo con los quales bienes y alhaj as se entregaron a don
Joseph Ferrando Hermitano quien presenta se en cuenta de ellos
obligandose a entregarlos enteros guardando responsable a reintegrar
lo que faltare. En esta conformidad, don señores pudiesen en
posicion de su Empleo de Hermitano a don Joseph Ferrando con
los que se exceptuaciones y prescripciones de que dese oian. Habi
endo los que se supieron y por lo que dixeron no haber lo visto
uno de los señores que fueron don Navajo Labrador y Bautista
Casti estudiante de leyes de Reinos de esta Villa de Rego: de que yo
etc. de fe =

AJUNTAMENT DE PEGO